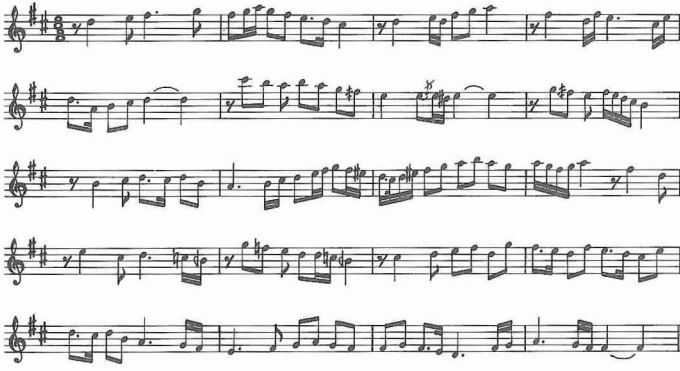

Ferahnâk seyrî

kamı daha parlak bir hale koymak için eserlerinde güçlü olarak evic perdesini kullandıkları görülmektedir. Bu durumda tabii olarak tiz durak evic perdesi üzerinde bir seyir alanına ihtiyaç doğmaktadır. Bunu sağlamak için de durak perdesindeki ferahnâk beşlisi simetrik olarak tiz durak evic perdesi üzerine göçürülür. Ancak bu tarz ferahnâk eserlerin evic makamına benzemesi ihtimali fazla olacağından bakiye diyezli mi acem perdesinde fazla ısrar edilmeksizin orta bölgedeki çeşnilere geçilmeli ve hemen hüseyin perdesiyle nevâda rast çeşnisi gösterilmelidir. İnci bir seyir takip eden makamın durağı irak perdesidir.

Ferahnâk makamında yukarıda zikredilen yarım kararlar dışında ayrıca hüseyinde bûselikli, nîm hicazda hicazlı, se-gâhta ferahnâklı (bazan eksik ferahnâklı), bûselikte uşşak-nişâbur veya acemli hüseyin dizisiyle, dügâhta ve yegâhta da rastlı asma kararlar yapılır. Burada makamın içinde, yegâh ve dügâh perdelelerinde olmak üzere iki rast dizisinin oluştuğu dikkati çekmektedir (bunlardan dügâhtakini "yaklaşık rast dizisi" olarak nitelendirmek mümkündür).

Yegâhta bu rast dizisi ve dügâhtaki dizinin üst bölgesi olan nevâdaki rast beşlisi sebebiyle bazı eski nazariyat kitaplarında ferahnâk makamı, "yegâh makamının icrasından sonra irak perdesinde karar vermek" şeklinde tarif edilmiş-

se de bu makam, yegâha bağlı olmayan ve değişik çeşnileri içeren başlı başına bir makamdır. Ayrıca yegâh makamında, dügâh üzerinde uşşak çeşnisi esas olduğu halde ferahnâk makamında bu perde üzerinde makamın karakteristiği olan rast çeşnisi yer alır.

Ferahnâk makamına örnek olarak Rifat Bey'in Mevlâî âyini, Zeki Mehmed Ağa'nın zencîr usulündeki peşrevi, Şakir Ağa'nın ağır çember usulünde, "Meyl eder bu hüsn ile kim görse ey gül-fem seni" mısraı ile başlayan birinci bestesiyle ağır düyek usulünde, "Bir kerre bakmadın dil-zârın figânına" mısraı ile başlayan şarkısı, Hammâmizâde İsmâil Dede Efendi'nin zencîr usulünde, "Figân eder yine bülbül bahâr görmüştür" mısraı ile başlayan ikinci bestesi, Zekâî Dede'nin devr-i revân usulünde, "Ol kadar mukbil-i mahbûb-i Hudâ'sın ki seni" mısraı ile başlayan ilâhisi verilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 39, 133-135; IV, 234-235; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 142-145; Özkan, *TMNÜ*, s. 477-482; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 77, 83; Arel, *Türk Musikisi*, s. 197-198.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

FERAHNÂME

(فرحنامه)

XIV. yüzyıl şairi Kemaloğlu'nun Süleyman Peygamber'in devleri cezalandırışı vak'ası etrafında gelişen olağan üstü maceraları hikâye eden mesnevisi.

Kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayan Kemaloğlu'nun bir adının İsmâil olduğu ve eserini yazdığı sıralarda Trablusşam'da yaşadığı doğrudan doğruya eserinden öğrenilmektedir. Ayrıca eserini nasıl hazırladığını anlatırken verdiği bilgilerden kitap tercüme edecek kadar Arapça'ya vâkıf olduğu, Farsça'yı da bildiği, aynı za-

manda medrese tahsilinin vereceği seviyede bir kültüre sahip bulunduğu anlaşılmaktadır.

Telifi 789 Ramazanında (Eylül 1387) tamamlanarak Mısır Memlûkleri adına Şam'da hüküm süren Mîr Gazi'ye ithaf edilen *Ferahnâme*, Türk edebiyatında aynı adı taşıyan eserlerden zamanımıza gelebilmiş olanların en eskisidir. Âşık Çelebi ile Kâtib Çelebi eseri Şeyhoğlu'na ait göstermişlerdir. İçinden bir örnek olmak üzere Âşık Çelebi'nin Şeyhoğlu'na (*Meşâirü's-sûarâ*, vr. 20^a), Âlî Mustafa Efendi'nin de *Ferahnâme* sahibi olarak zikrettiği Ahmed-i Dâ'îye (*Künhü'l-ahbâr*, V, 130) mal ettiği, "Eğer elden gelen dil-den geleydi / Gedâlar kalmaya sultân olaydı" beytinin Kemaloğlu'nun eserinde aynen yer alması, bu mesnevinin gerçek müellifinin Kemaloğlu olduğunu ortaya koymaktadır. M. Fuad Köprülü eserin elindeki eski bir nüshasına dayanarak bu hususu tesbit etmiştir (*TM*, II, 492-493). Bunun farkında olmayan Gibb, adı geçen eski kaynaklardaki hatalı bilgileri aynen tekrarlamıştır (*HOP*, I, 256). Kemaloğlu'nun eserinden kırk yıl sonra XV. yüzyıl divan şairi Hatiboğlu da *Ferahnâme* adıyla, fakat Kemaloğlu'nunkinden bambaşka konuda bir mesnevi telif etmiştir.

Kemaloğlu kitabında hikâye ettiği konunun o zaman halk arasında yaygın olduğunu, onu Halil isminde bir arkadaşı-nın kendisine verdiği Arapça mensur bir eserden bazı ilâvelerle manzum olarak Türkçeye çevirdiğini söylemektedir. İfade-sinden anlaşıldığı üzere daha önce bu hikâye Farsça ve Türkçe'de de yazılmış, kendisi bunları görmüş ve onlardan faydalanmıştır. Kemaloğlu daha önce yapılmış manzum Türkçe bir tercümeden de söz ederek onun vezin ve kafiye bakımından kusurlu olduğu için okunmasından zevk alınabilecek bir değerde bulunmadığını belirtmektedir. Eserini Arapça, Farsça ve Türkçe'yi sayarak "üç dil-den çıkardığını" söylemesi faydalandığı kaynaklar arasında Farsça'sının da yer aldığı göstermektedir.

Ferahnâme aruzun "mefâilün mefâilün feülün" kalıbıyla yazılmıştır. Kemaloğlu mesnevisinin 3030 beyit olduğunu söylemekteyse de metnin nüshalar arasında karşılaştırmalı şekilde tesisinde mısra sayısı 3125'e çıkmaktadır. Mesnevide zaman zaman gazel şeklinde ve değişik vezinlerde parçalar da yer almaktadır.

Eserin baş tarafında bir tevhid ile Hz. Muhammed ve dört halifenin methedildiği bir parçadan sonra gelen "Nasihat-i

Pendnâme" adlı bölümde müellif sözün fazilet ve tesiri, nazmın nesre olan üstünlüğü konusu üzerinde durur ve eserini nasıl meydana getirdiğini açıklar. 180 beyit tutan bu giriş kısmının ardından "Âgâz-ı Hikâyet-i Ferahnâme" başlığıyla mesnevinin esas konusuna girilir. Hikâye müellifin "meclis" adını verdiği on üç bölüm halinde tertip edilmiştir.

Konu şöyledir: Halife Mervânîoğlu Abdülmelik'in sarayındaki sohbet meclislerinden birinde Süleyman Peygamber'den bahis açıldığında, söz onun kendisine isyan eden devleri cezalandırmak için "kumkuma" denilen bakır kutular içine kapatıp denizin dibine attırmış olduğu rivayetine gelir. Mecliste bulunanlardan Sehloğlu Tâlib, vaktiyle babasının yolu uzak bir ülkeye düştüğünde orada balıkçıların suya saldıkları ağların arasında gerçekten böyle bir kumkumanın çıktığını ve içinden de Hz. Süleyman'ın adını anarak ondan af dileyen kara bir dumanın fırlayıp havada kaybolduğunu kendisinden duymuş olduğunu söyleyince büyük bir meraka düşen halife bu kumkumalardan halen kalmış bulunanlar olup olmadığını, eğer varsa nasıl ele geçirilebileceklerini sorar. Sehloğlu Tâlib de bunun ancak Mağrib ili hükümdarının yardımıyla mümkün olabileceğini belirtir. Halife bunun üzerine Tâlib'i, yardımcı olmasını dileyen bir mektupla birlikte Mağrib Sultanı Nasr oğlu Melik Mûsâ'ya gönderir. Melik Mûsâ, halifenin bu arzusunu yerine getirmek için ülkeyi oğluna emanet edip yanına Şeyh Abdüssamed'i kılavuz alarak 2000 kişilik bir orduyla kumkumaları bulmaya gider. Diyarlar aştıktan sonra karşılına çıkan, içinde insan kalmamış esrarlı bir sarayda mermer direğe bağlı bir canavar görürler. Hz. Süleyman'ın cezalandırdığı devlerin başı olduğunu söyleyen bu canavar onlara Hz. Süleyman'ın tahtı ile havada uçarak yırtıcı hayvanlar, kuşlar, devler ve cinlerle hep birlikte bir hükümdarın kızını alabilmek için bir ada üzerine yaptığı seferi hikâye eder. Kendisinin kaçtığı için burada böyle zincire vurulmuş olduğunu, isyan eden öbür devlerin de kumkumalara konulup denize atıldığını anlatır. Kumkumaları bulabilmeleri için Bakırşehri'ne varmalarını söyleyerek kendilerine oraya giden yolu tarif eder. Bütün insanları ölü halde duran tılsımlı Bakırşehri'nde gördükleri olağan üstü şeylerden ve bu arada Tâlib'in esrarlı bir kılıçla ölmesinden son-

ra yollarına devamla Gerger ülkesine ulaşırlar. Kendilerini çok iyi karşılayan buranın hükümdarı maksatlarını öğrenince dalgıçlar indirerek denizin dibinden Hz. Süleyman'ın on bir kumkumasını karaya çıkartır. Bunlardan birini kırdırdığında içinden Hz. Süleyman'dan af dileyerek duman halinde bir devin çıktığı görülür. Melik Mûsâ ve yanındakiler beraberlerinde öbür kumkumalar olduğu halde iki yıl süren bir yolculuktan sonra Mağrib'e dönerler; Melik Mûsâ Mağrib'den Mısır'a geçip oradan da kumkumaları halifeye takdim etmek için Şam'a gelir. Toplanan bütün şehir halkının önünde ortaya konan kumkumalar bir bir açılmaya başlanır. Kumkumalar kırıldıkça her defasında kara dumanla birlikte bir dev çıkararak sağ zannettikleri Hz. Süleyman'dan vaktiyle kendisine âsi olduklarından dolayı af dileyerek Kafdağı'na doğru kaçıp kaybolurlar. Gördüğü bu manzara karşısında hayvanlar, devler ve cinler üzerindeki bütün hâkimiyet ve kudretine rağmen cihanın Hz. Süleyman'a bile kalmadığını düşünen halife, dünyanın değersizlik ve fâniliğini anlayarak ülkesini ve bütün varını oğullarıyla beylerine bırakıp Kâbe'de mücâvirliğe çekilir.

Baştan sona efsanevî bir mahiyet taşıyan *Ferahnâme*'yi, kumkumaları bulmak için çıkılan yolculuk sırasında karşılaşılan olağan üstü varlık ve olayların hikâyesi meydana getirir. Kemaloğlu eserinde öğüt vermeyi ön planda tuttuğundan her meclisin sonunda bunlardan çıkarılması gereken ders ve ibrete dikkati çeker. Kitap boyunca da sık sık din ve dünyaya dair öğütlerde bulunur. Esasen eserinin bu yönüyle bir ibretnâme olduğunu Kemaloğlu, "*Ferahnâme* dedim gerçi bunu ben / Bu ibretnâmedir dinle bunu sen" (Afyon İl Halk Ktp., Gedik Ahmed Paşa, nr. 18349, vr. 105^a) beytiyle ayrıca ifade etmiştir.

Ferahnâme'nin bu yönüyle, eski Yunan edebiyatının altın postu bulmak peşinde yaşanan türlü maceraları anlatan *Argonatlar Seferi*'ni hatırlattığı da söylenmiştir (Kocatürk, s. 127).

Kemaloğlu'nun, Memlük-Kıpçak sahasında yazılmış olmakla beraber Anadolu'da şöhret kazanmış olan *Ferahnâme*'si bütünüyle Eski Anadolu Türkçesi devresinin özelliklerini taşımaktadır. Dil oldukça sade olup Türkçe kelimeler, atasözleri, deyimler ve halk söyleyişleri bakımından çok zengindir.

Ferahnâme'nin bugün bilinen üç nüshası vardır. Bunlardan biri Afyon İl Halk

Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Gedik Ahmed Paşa, nr. 18349, vr. 101^a-206^b). 866 (1461) yılında istinsah edilen nüshanın baş tarafından iki yaprak eksiktir. Diğer bir nüsha Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi'ndedir (nr. 14671, 103 varak). Bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Toplam olarak 2788 beyit ihtiva eden nüshanın pek çok sayfası eksiktir. *Ferahnâme*'nin, M. Fuad Köprülü'nün kendi özel kütüphanesinde olduğunu bildirdiği bir üçüncü nüshası daha vardır ki (TM, II, 493) günümüzde Yapı Kredi Bankası'na intikal eden, fakat henüz istifadeye sunulmamış yazma kitapları arasında bulunduğu tahmin edilmektedir. Eser üzerinde Kenan Özbostancı tarafından Afyon ve Koyunoğlu nüshalarına dayanarak bir yüksek lisans tezi yapılmıştır (1991 MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Kemaloğlu, *Ferahnâme*, Afyon İl Halk Ktp., Gedik Ahmed Paşa, nr. 18349, vr. 101^a-206^b; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 20^a; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, V, 130; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1253; Gibb, *HOP*, I, 256; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1981, s. 342; a.m.f., "İbn Hatîb: *Ferahnâme*", *TM*, II (1928), s. 489-496 (aynı yazı bazı notlar ilâveyle ayrıca Köprülü, *Araştırmalar*, s. 192-203'te yayımlanmıştır); Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 127-130; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 126; Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri Mesnevileri* (doçentlik tezi, 1976), s. 51-53, Erzurum Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi; Fahir İz — Günay Kut, "Kemaloğlu", *Büyük Türk Klasikleri*, I, 321; Kenan Özbostancı, *Kemaloğlu. Ferahnâme* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 177-181; Şehabeddin Tekindağ, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar I", *TM*, XVI (1971), s. 141, 145, 149-153; Janos Eckmann, "Memlük-Kıpçak Edebiyatı" (trc. Günay Karaağaç), *TDAY Belleten* 1982-1983 (1986), s. 85-89; Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatı (Eski)", *TA*, XXXII, 93; Turgut Karabey, "Kemaloğlu", *TDEA*, V, 275.

MUSTAFA ÖZKAN

FERAHNÂME

(فرحنامه)

XV. yüzyıl şairi Hatiboğlu'nun
yüz hadis ve yüz hikâye mesnevisi.

Müellifin bizzat belirttiği gibi (vr. 9^b-10^a) yüz hadis ve yüz hikâyenin Arapça'dan Türkçe'ye nazmen yapılmış bir tercümesidir. Mev'iza ve nasihat konusunda mesnevi tarzında yazılan bu eser yedi yılda tamamlanarak Rebilülâhîr 829'-